
DOI: <https://doi.org/10.15407/etet2021.03.029>

УДК: 321.1: 17.023.36

JEL: B110

Віктор Мандибура

СИСТЕМА ОБ'ЄКТИВНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ЗАКОНІВ В РЕАЛІЯХ СИСТЕМНО-СУБ'ЄКТИВНОГО ЕКОНОМІЧНОГО БЕЗЗАКОННЯ

Розкрито відмінності системної дії законів соціальної форми матеріального світу від дії законів, що визначають рух чотирьох природних форм матерії. Показано відмінність наслідків порушення природних і соціальних законів.

Поглиблено змістовне розуміння категорії "економічний закон" і уточнено загальний перелік системи об'єктивних економічних законів. Проведено структурування двох основних класифікаційних груп законів, що об'єднані на засадах найбільш типових ознак. За критеріями системної вагомості, а також сутнісного змісту і просторово-часових координат регулюючої дії виділено чотири блоково-типові групи законів. Виокремлено диференційовані підгрупи законів, що об'єднані за шістьма системно-видовими ознаками.

Показано руйнівний характер "наукових" догматів фінансово-боргового "ліберал-монетаризму". Розкрито спонукальну мотивацію, що визначає домінуючу поведінку нинішнього глобально-монополістичного капіталу, яка спрямована на руйнування системної дії механізмів законів ринкової економіки. Зокрема, показано шляхи руйнування механізму дії закону вартості і законів грошового обігу, які забезпечують еквівалентний характер товарного виробництва і обміну. Розкрито конкретні прояви системно-суб'єктивного беззаконня, що панує в системі грошово-кредитних і фінансово-боргових відносин на глобальному і національно-державному рівнях.

Дано оцінку наслідків фінансово-кредитної експансії для країн із різним рівнем розвитку капіталістичного способу виробництва, що призводить до удушення національних економік світовими монополіями шляхом формування непосильного тягаря обслуговування зовнішньо-емісійних запозичень та вилучення у разі несплати безцінних земельних та інших природних ресурсів у приватну власність світових корпоративно-монополістичних кредиторів.

Ключові слова: закон, економічний закон, закони діалектики, система економічних законів, економічне беззаконня, закон вартості, фіктивно-віртуальні гроші, фінансово-борговий капіталізм.

Мандибура Віктор Омелянович (ec-teor@ief.org.ua), д-р екон. наук, проф.; головний науковий співробітник відділу економічної теорії ДУ "Інститут економіки та прогнозування НАН України".

Цитування: Мандибура В. О. Система об'єктивних економічних законів в реаліях системно-суб'єктивного економічного беззаконня. *Економічна теорія*. 2021. № 3. С. 29–56.

DOI: <https://doi.org/10.15407/etet2021.03.029>

© В. Мандибура, 2021

ISSN 1811-3141. *Економічна теорія*. 2021. № 3: 29–56

SYSTEM OF OBJECTIVE ECONOMIC LAWS IN THE REALITIES OF SYSTEMATIC-SUBJECTIVE ECONOMIC LAWLESSNESS

Victor Mandybura (ec-teor@ief.org.ua), Doctor of Economics, Prof.; Chief Researcher, Department of Economic Theory, Institute For Economics and Forecasting, National Academy of Sciences of Ukraine.

The article reveals the differences of systemic action of the laws of the social form of material world from the action of the laws determining the motion of the four natural forms of matter. The author shows the difference between the consequences of violating natural and social laws.

The meaningful understanding of the category "economic law" is deepened and the general list of the system of objective economic laws is specified. The author structurizes the main classification groups of laws, which are united based on the most typical features. According to the criteria of system weight, as well as essential content and spatio-temporal coordinates of the regulatory action, four block-type groups of laws are distinguished. The author singles out differentiated subgroups of laws, which are united by six system-specific features.

The article shows the destructive nature of "scientific" dogmas of financial-and-debt "liberal-monetarism". Revealed the encouraging motivation that determines the dominant behavior of the current global monopoly capital, which is aimed at destroying the systemic action of the mechanisms of the laws of market economy. In particular, the author shows the ways of destruction of the mechanism of action of the law of value and laws of money circulation which provide the equivalent character of commodity production and exchange. Displayed specific manifestations of systemic and subjective lawlessness prevailing in the system of monetary and financial-debt relations at the global and national-state levels.

The author assesses the consequences of financial and credit expansion for countries with different development levels in the capitalist mode of production leading to suffocation of national economies by the international monopolies by forming an unbearable burden of servicing foreign borrowings and withdrawal of invaluable land and other natural resources into private ownership of global corporate-monopolistic creditors.

Key words: law, economic law, laws of dialectics, system of economic laws, economic lawlessness, law of value, fictitious-virtual money, financial-debt capitalism.

Дослідження сутності і механізмів дії об'єктивних законів, що визначають специфіку зародження, функціонування і діалектичний розвиток (а за певних умов і деградацію) системи економічних і соціально-економічних відносин, тривалий час перебувало в центрі уваги політичної економії.

Класики буржуазної політичної економії започаткували формування науково-засадничого розуміння визначальної ролі та специфічних особливостей дії економічних законів. Зокрема, вони вважали, що розвиток ринкових відносин відбувається під впливом економічних законів, які забезпечують необхідну спроможність новосформованого капіталістичного способу виробництва до саморегулювання і дозволяють забезпечити еквівалентно-оптимальний характер реалізації інтересів суб'єктів вільних товарно-грошових відносин.

Наукову естафету досліджень у напрямі поглиблення розуміння змісту і суперечливого характеру системної взаємодії економічних законів у ХХ сторіччі продовжив широкий загал політекономів, що були ідеологічними прибічниками різних ідейно-політичних поглядів і методологічних підходів (від праволіберальних до соціально-центристських і ліворадикальних). Зокрема, значний внесок у розвиток методологічних засад розуміння

специфічних особливостей функціонування системи економічних законів, що діють у різних суспільно-економічних формаціях, внесли провідні вітчизняні науковці, насамперед Г. Григорян, П. Єщенко, Г. Климко, В. Нестеренко, Н. Панченко, А. Покритан, М. Титаренко, А. Чухно та ін.

Фундаментальну розробку проблемно-методологічних аспектів розвитку та системної взаємодії механізмів дії об'єктивних економічних законів здійснив вітчизняний економіст С. Мочерний. Зокрема, у розділах наукової монографії "Методологія економічного дослідження" цей науковець ґрунтовно розглянув низку методологічно важливих і теоретично складних питань, а саме: "Закони діалектики в процесі пізнання економічної системи"; "Категорія "закон" та її роль у пізнанні економічних законів"; "Механізм дії та механізми використання економічних законів" (*Мочерний, 2001*).

До сучасних наукових здобутків у царині, що розглядається, можна віднести розробку вітчизняним економістом А. Гриценко теоретико-методологічних засад об'єктивних закономірностей реконструктивного типу економічного розвитку, що має соціальне спрямування (*Гриценко, 2016*). Дослідженнями цього автора доведено, що в процесі сучасного економічного зростання закономірно відбувається посилення нерівності між різними групами населення і загострення соціальних суперечностей. Вагомою альтернативою цим загрозам є застосування законів архітекtonіки, що дозволить підтримувати рівноважний (збалансований), а тому усталений і безпечний соціально-економічний розвиток (*Гриценко, 2017а*).

Поряд із зазначеним, нині спостерігається згасання інтересу до проблем поглиблення наукового розуміння особливостей дії як окремих економічних законів, так і механізмів їх системної взаємодії в умовах динамічних процесів сучасної глобалізації, а також виявлення реальних негативних проявів і оцінки існуючих загроз, що виникають унаслідок руйнування цих механізмів суб'єктивно-корпоративного інтересу.

Яскравою ілюстрацією є зміст монографії А. Гальчинського "Економічна методологія. Логіка оновлення. Курс лекцій". У цій праці жоден з 18 розділів не містить розгляду питань, пов'язаних з економічними законами. На 578 сторінках монографії відсутні будь-які згадки щодо такого базового елементу методологічного інструментарію наукового пізнання, яким є закони діалектики, а також немає жодного натяку на існування системи об'єктивних економічних законів (*Гальчинський, 2010*). Реальна практика і нагальні потреби суспільного розвитку засвідчують, що теоретичні дослідження особливостей, суперечностей та реальних наслідків сучасного суб'єктивного порушення механізмів системної дії об'єктивних економічних законів є і продовжує залишатись актуальною проблемою політичної економії.

Мета статті полягає у відновленні наукової уваги до актуальної проблеми дослідження причинно-наслідкового зв'язку об'єктивних і суб'єктивних складників у результуючій дії системи економічних законів, а також пошуку відповіді на питання щодо причин, потенційних меж та можливих соціально-економічних наслідків суб'єктивного порушення механізмів

мів дії і умов відтворення як окремих об'єктивних економічних законів, так і системної архітекτονіки в цілому.

Кардинальні відмінності механізмів дії соціально-економічних законів від дії законів природної форми руху матерії

Змістовний контекст дослідження вимагає акцентувати увагу на тому факті, що формування розуміння можливих меж та кінцевих наслідків суб'єктивно вмотивованих порушень дії системи об'єктивних економічних законів потребує зіставлення найбільш характерних відмінностей дії об'єктивних закономірностей функціонування соціальної форми руху матерії від механізмів дії законів існування природних форм матеріального світу.

У науках, які досліджують соціальну форму руху матерії, зокрема її економічну й соціально-економічну складову, процес пошуку об'єктивної істини йде значно складніше і суперечливіше, аніж у природничих науках.

Найбільша складність тут виникає внаслідок того, що соціальна форма руху матерії своєю субстанцією пізнання має систему відносин між людьми, асоціаціями й суспільством у цілому. Ці відносини є особливою формою взаємодії, що має відмінності від природних форм.

Перша відмінність проявляється у тому, що жоден із дослідників соціальної форми руху матерії не може побачити, почути або іншим способом (зором, слухом, нюхом, дотиком, смаком, навіть із застосуванням сучасних мікроскопів, спектрометрів, термометрів, адронного колайдера або інших найсучасніших приладів) сприйняти об'єктивно існуючу сукупність соціально-економічних відносин, які виникають між людьми та асоціаціями в процесі взаємодії і реалізації інтересів, прагнень і мотивацій. Саме чуттєві спроможності людського організму дозволяють застосовувати в науковому осягненні природних форм руху матерії спеціальну апаратуру і складні лабораторно-дослідні комплекси.

При дослідженні проявів соціальної форми руху матерії науковець може їх осягнути лише силою уяви. Завдяки особистим інтелектуальним здібностям він може, з *одного боку*, використати потенційні можливості власного мислення, а з *іншого* – ефективно залучити до процесу дослідження нагромаджену базу наукових фахових знань, зокрема, і перевірений часом методологічний інструментарій наукового пізнання (методи пізнання, наукові категорії і закони). Це надає дослідникам-суспільствознавцям потенційні можливості "добування істинних знань", що відповідають критеріям реальної практики у надзвичайно складній сфері пізнання матеріального буття.

Друга відмінність полягає у тому, що науки, які досліджують соціальну форму руху матерії, зокрема, її економічну й соціально-економічну складову, стикаються з тим, що процес наукового пошуку об'єктивної істини у цій сфері відбувається значно складніше і суперечливіше, аніж у сфері компетенції природничих наук. Це пояснюється специфічними особливостями самого процесу пізнання, яке перебуває під впливом замовного

чинника компрадорської або опортуністичної позиції дослідників, що призводить до абсолютного і цілком свідомого спотворення отриманих результатів і зроблених висновків. Тобто залежно від існуючого домінування одиничних (приватних), особливих (асоційованих, корпоративних) чи загального (суспільного) інтересів, а також згідно з моральною позицією дослідника щодо об'єктивної істини можна **або** "докопатись", тобто відкрити, пізнати, осягнути, опанувати, **або**, навпаки, її "закопати", тобто свідомо спотворити, сфальшувати на угоду політичній кон'юнктурі, **або** "не зважувати" на її об'єктивний зміст, тобто взагалі не брати до уваги, **або**, реалізуючи заангажоване замовлення, повністю очорнити.

Логіка дослідження потребує з'ясування причин абсолютної відмінності механізмів дії законів функціонування чотирьох форм природного руху матерії (механічної, фізичної, хімічної і біологічної) від механізмів дії об'єктивних законів саморегулювання і регулювання суспільної сфери, а також проведення оцінки реальних наслідків, що виникають внаслідок суб'єктивних порушень цих законів.

В контексті розгляду виникає питання – чи можуть суб'єкти вольовим чином порушувати, з одного боку, об'єктивні закони існування природних форм руху матеріального світу, а з іншого – закони суспільної форми руху матерії?

Відповідь буде однозначною. Так, і у першому, і у другому випадку – можуть.

Водночас об'єктивний характер законів, що визначають рух матеріально-природного світу, має два характерних прояви: 1) жорстко окреслені межові координати дії; 2) короткий часовий (здебільшого миттєвий) період настання негативних наслідків, породжених **або** незнанням сутності дії цих законів, **або** аномальними проявами професійного невігластва, **або** вольовим свавіллям, що проявляється у некомпетентному втручанні в закономірну течію явищ і процесів природного світу.

Усе зазначене викликає збурення об'єктивної течії природного процесу чи явища, що можуть закінчитись аварією чи катастрофою. Самі ж результати порушення суб'єктами законів природного світу нині можуть бути виміряні і оцінені з високим рівнем точності і наукового узагальнення.

Якими ж будуть наслідки порушення конкретного закону природного світу і як швидко суб'єкти, що порушили цей закон, відчують незворотні його наслідки?

Незворотні наслідки вольових або непрофесійних дій ілюструють приклади порушення механізму дії законів механічної або фізичної форм руху матерії.

Наприклад, якщо суб'єкт, здійснюючи мрію злетіти у повітря, ігнорує дію трьох об'єктивних законів Ньютона, а також механізм дії закону всесвітнього тяжіння, то він може вольовим зусиллям здійснити це бажання, скажімо, вистрибнувши з вікна багатоповерхівки. Проте для об'єктивних законів механічної форми руху матерії в координатах простору-часу існує не окрема соціальна чи біологічна істота, а лише маса її тіла і швидкість руху, що зростає під впливом сили тяжіння із прискоренням 9,8 м/сек (з поправкою на опір повітря) аж до зіткнення із поверхнею землі. Про кінцеві наслідки цього вольового порушення

(суб'єкта-невігласа або людини, що несповна розуму) годі говорити – вони будуть миттєві і плачевні.

Лише опанувавши закони аеродинаміки, людина змогла розгадати таємницю підйомної сили крила пtiці (що описується законом Бернуллі) і створила штучний, не існуючий у природі літальний апарат, що важчий за повітря – авіаційний літак. Але його конструкція і політ відповідають вимогам природного закону аеродинаміки.

Наприклад, якщо інженер-конструктор спроектує котлоагрегат без знання законів поведінки газоподібних речовин при їх нагріванні (закони Бойля-Маріотта і Гей Люссака, що встановлюють залежність між температурою, обсягом газу і тиском), у кращому випадку цей технічний "витвір" не буде працювати, а у гіршому – вибухне, спричинивши аварію із людськими жертвами.

Наприклад, фахово некомпетентний експеримент електромеханіків і паротурбіністів на четвертому блоці Чорнобильської АЕС, що проводився з грубим порушенням законів ядерної фізики, закінчився не лише національною, а й катастрофою світового масштабу.

Щодо суспільної форми руху матерії (у т. ч. і її економічного складника), то тут об'єктивні закони її регулювання не мають аналогічної жорсткої залежності між суб'єктивною дією, пов'язаною із порушенням закону, і миттєвою каральною реакцією на здійснене порушення. Тобто порушення соціально-економічного закону не має терміну настання неминучої розплати, що вимірюється мілісекундами, секундами, годинами і днями. Натомість, тут існує довготривалий часовий лаг (що інколи може вимірюватиметься багатьма роками, а інколи і десятиріччями), що виникає між кількісною мірою порушення і якісною мірою об'єктивної реакції (своєрідної "помсти") закону на допущене суб'єктивне свавілля.

Також необхідно брати до уваги, що, на відміну від законів природи, закони суспільства, в тому числі економічні, є законами різноманітних форм діяльності людей (виробничої, соціальної, політичної, ідеологічної, правової та ін.) і виявляються через їхні свідомі мотиваційні прагнення, що налаштовані на задоволення як особистих і групових потреб, так і на реалізацію загальних соціально-економічних інтересів.

Тобто особливість ситуації у сфері соціальної форми руху матерії полягає у тому, що об'єктивні економічні закони можуть порушувати діди або батьки, а негативні та діалектично зумовлені наслідки від їхніх фахово некомпетентних, кон'юнктурних, корисливих, популістських чи інших волюнтаристичних дій повною мірою будуть спокутувати їхні нащадки – діти й онуки!

Категоріальна сутність економічних законів та методологічні підходи їхньої системно-структурної класифікації

Розглядаючи проблематику визначення сутності категорії *економічний закон*, передусім варто нагадати, як його зміст тлумачився в економічній літературі до кінця минулого сторіччя.

В енциклопедії "Політична економія" економічний закон характеризується як "необхідні, суттєві, повторювані, стійкі, масові причинно-наслідкові зв'язки і взаємозалежності економічних явищ у процесі виробництва, розподілу матеріальних благ і послуг на різних ступенях розвитку

людського суспільства. Економічні закони відображають найбільш суттєві, типові ознаки виробничих відносин" (Румянцев, 1980. С. 495).

В колективній монографії "Економічні закони... (питання методології)" стверджується: "Кожний закон виражає певний істотний причинно-наслідковий зв'язок виробничих відносин, регулює певні процеси і явища економічного життя. При цьому не слід абстрагуватись від суттєвих зв'язків із іншими законами, оскільки в реальній дійсності економічні закони діють у системі, тобто у взаємозв'язку і взаємообумовленості і тільки в рамках цієї системи визначають соціально-економічний зміст і форми дії законів" (Панченко, 1981. С. 10).

Науковці країн розвинутого капіталізму, зокрема такі відомі економісти, як К. Р. Макконнелл і С. Л. Брю, ототожнюючи поняття "закони", "принципи", "теорії" і "моделі", стверджують, що всі ці терміни по суті означають одне і теж, а саме "узагальнення або констатацію закономірностей у поведінці індивідів та інститутів" (Макконнелл, 1992. С. 21). Тобто зазначені категорії без обґрунтування вживаються цими авторами як синоніми! Що стосується безпосереднього категоріального визначення (терміна) "економічний закон", то він (на їхню думку), "дещо вводить в оману, оскільки передбачає високий ступінь точності, загальності його застосування і навіть моральної справедливості" (Там само. С. 21). На їхню думку, дійсно високий ступінь точності мають лише закони фізики, хімії тощо, а що ж стосується моральної справедливості, то вона має бути присутньою лише в оціночних судженнях нормативної економічної теорії.

Аналіз наведених найпоширеніших точок зору доцільно вести шляхом оцінки трьох основних ознак: *по-перше*, найбільш характерних форм зв'язків, що властиві економічному закону; *по-друге*, тих об'єктів-суб'єктів, між якими ці зв'язки і відносини відбуваються; *по-третє*, загальної сфери економічних відносин, що підпадає під дію закону.

Визначаючи економічний закон як основні форми зв'язку всередині окремого явища або процесу, необхідно досліджувати внутрішньо необхідні, сталі і суттєві зв'язки між протилежними сторонами цих явищ і процесів. Так, *закон адекватності виробничих відносин рівню і характеру розвитку продуктивних сил* розкриває названі форми зв'язку між протилежними сторонами суспільного способу виробництва.

Якщо врахувати, що процес пізнання здійснюється від вивчення явища до сутності, від сутності першого порядку до сутності другого порядку і т.д., тобто він іде від менш глибокої сутності до більш глибокої, можна зробити висновок, що й економічні закони мають різну глибину і власну зону поширення. Це зі свого боку дає змогу обґрунтувати коротке та розгорнуте визначення економічного закону як категорії. *У першому вимірюванні* з'ясовуються лише найважливіші об'єкти, між якими встановлюються внутрішньо необхідні, сталі і суттєві зв'язки й водночас пізнається закон на рівні глибокої сутності, тобто до уваги береться взаємодія між суперечливими сторонами одних і тих самих об'єктів; *у другому* – закони різної глибини.

У контексті викладеного можна стверджувати, що найкоротше і найбільш змістовно точне визначення категорії "економічний закон" (якому передував ґрунтовний критичний аналіз і ретроспективна оцінка широкого спектра визначень цієї категорії) по праву належить С. Мочерному (*Мочерний*, 2001. С. 129–150). За його визначенням: **"Економічний закон розкриває внутрішньо необхідні, сталі і суттєві зв'язки між основними протилежними сторонами, властивостями всередині економічних відносин, явищ і процесів і між ними, а також між окремими стадіями й ступенями розвитку економічної системи, її підсистемами, елементами та між іншими системами"** (Там само. С. 151).

Об'єктивні економічні закони діють у системі, що формується у процесі їхнього взаємного переплетіння, взаємозумовленості та взаємопроникнення. Тобто об'єктивні форми прояву механізмів дії конкретних законів є значно ширшими, що потребує розглядати форми дії кожного конкретного закону в сукупній взаємодії механізмів дії всієї системи або окремої групи економічних законів у межах конкретної суспільно-економічної формації.

Важливу роль у з'ясуванні сутності економічних законів та архітектури побудови їхньої системної взаємодії має їх класифікація за чітко визначеними ознаками. При цьому необхідно акцентувати увагу на тому, що виділення законів лише одного типу не відповідає вимогам системного підходу. Саме тому для формування ієрархії економічних законів в системі важливо виділити чіткі та обґрунтовані критерії, за якими вибудовується архітектура їхнього структурування.

Системний характер взаємодії економічних законів проявляється у такому.

1. В ієрархічній підпорядкованості всіх типів та видів економічних законів основному економічному закону, що визначає мету і характер суспільного способу виробництва.

За умов капіталістичного способу виробництва всі економічні відносини підпорядковуються основному спонукальному мотиву – виробництву додаткової вартості, що на поверхні виступає у формі необмеженого прагнення до привласнення максимально можливого прибутку. Зазначене підтверджується тим, що системна сукупність інших законів (зростання продуктивності праці, економії витрат виробництва, концентрації і централізації капіталу і виробництва, зростання органічної будови капіталу тощо) діє як заради реалізації основної мети капіталістичної діяльності, так і виступає необхідним засобом її реалізації. І якщо окремі явища і процеси в сучасних розвинених країнах світу не підтверджують такої підпорядкованості, то це лише свідчить про поступову зміну типу самої системи, наприклад, зростання рівня її соціалізації тощо.

2. Структурний каркас системи об'єктивних економічних законів формують ті закони, що визначають характер розвитку і функціонування сукупності відносин, що формують й охоплюють всю економічну

систему (окремі її підсистеми, зокрема, чотири фази процесу суспільного відтворення).

До таких законів, крім основного, належать закони конкуренції, циклічного характеру економічного розвитку та ін.

3. *Кожний з економічних законів системи пронизаний суперечностями, які в сукупності виступають рушійною силою розвитку (або деградації) економічної системи загалом.*

4. *Системна єдність економічних законів полягає у їхній взаємодоповнюваності, взаємному переплетенні та взаємопроникненні.*

Наприклад, важливою умовою обміну еквівалентів (що є основною ознакою закону вартості) є суспільна продуктивність та інтенсивність праці, а також наявність основних пропорцій, що визначають розвиток національного господарства (зокрема, **між** виробництвом і споживанням; **між** споживанням і нагромадженням; **між** попитом і пропозицією; **між** виробництвом засобів виробництва, виробництвом предметів споживання і виробництвом послуг; **між** виробництвом засобів виробництва: *для* виробництва засобів виробництва; *для* виробництва предметів споживання; *для* виробництва послуг; *для* виробництва кінцевої військової продукції тощо) .

5. *Архітектоніка структурування законів у їхньому системному взаємозв'язку і взаємодії дозволяє провести їхній науковий розподіл за відмінними типами і різними видовими групами.* При цьому необхідно брати до уваги, що окремі економічні закони можуть одночасно належати до різних визначених типів і входити до різних системно-видових груп. Сам діалектичний розвиток механізмів дії економічних законів, а також формування сучасної архітектоніки їхньої системи і зв'язків внутрішньої системної взаємодії відбувається, насамперед, внаслідок поступових кількісних змін, які на конкретному етапі (при досягненні певних кількісних характеристик і параметрів змін) переростають у зрушення якісно нового характеру.

Проведення наукової систематизації структурної архітектоніки економічних законів вимагає визначення чітких критеріїв їхнього класифікаційного об'єднання. Тобто необхідно виділити найважливіші ознаки, за якими можна провести наукову диференційовану оцінку існуючих типів. При цьому класифікація економічних законів має здійснюватися за принципом змістовно-ієрархічної субординації в загальній функціонуючій системі.

Якщо виділяти критерії за їх вагомістю, або сутнісним значенням, то залежно від просторового терміну дії економічних законів їх можна об'єднати у чотири типові групи, назва і сутність яких у зведеному вигляді викладена у табл. 1.

Можна також провести об'єднання економічних законів в системно виокремлені групи, що розрізняються за шістьма наведеними видовими ознаками, викладеними в табл. 2.

Таблиця 1

Основні типові закони групування систем

Класифікаційно-системні ознаки	Типові групи системи економічних законів
<p>До першого типу належать загальні (всезагальні) економічні закони, що діють упродовж різних історичних періодів розвитку людської цивілізації, тобто такі, які властиві всім існуючим за період розвитку людства суспільно-економічним формаціям</p>	<p>До законів першого типу можна віднести:</p> <ul style="list-style-type: none"> - закон економії і збереження робочого часу та результатів матеріалізованої праці: а) закон зростання (або підвищення) продуктивності праці; б) закон економії та збереження результатів матеріалізованої праці; - закон ресурсної рідкості (визначає обмеженість ресурсно-економічної бази соціально-економічного розвитку людства); - закон зростання (або постійного і неухильного підвищення) потреб людини (не стосується проявів задоволення аномально-патологічних бажань і розкішно-паразитарного споживання); - закон бінарно-об'єктивної відповідності: а) закон відповідності характеру виробничих відносин існуючому рівню розвитку продуктивних сил; б) закон відповідності рівня розвитку продуктивних сил характеру пануючих у суспільстві виробничих відносин (на цей зворотнодуалістичний характер залежності виробничих відносин і продуктивних сил практично не акцентувалась увага політекономів); - закон випереджального розвитку виробництва засобів виробництва (що включає: виробництво засобів виробництва для виробництва засобів виробництва; виробництво засобів виробництва для виробництва предметів споживання; виробництво засобів виробництва для виробництва послуг, у т.ч. медичних, інформаційних, навчально-освітніх та ін.) відносно виробництва предметів споживання, послуг і кінцевої вийськової продукції
<p>До другого типу належать особливі економічні закони, що передусім відображають характер розвитку продуктивних сил суспільства. Ці закони діють протягом декількох суспільно-економічних формацій і відображають еволюцію товарно-грошових відносин та однотипних економічних відносин власності у взаємодії з розвитком окремих сторін технологічного способу виробництва</p>	<p>До законів другого типу можна віднести:</p> <ul style="list-style-type: none"> - закон вартості; - закон витрат і ціни виробництва; - закон граничної корисності; - закони грошового обігу; - закон попиту і пропозиції; - закон ринкової рівноваги тощо
<p>До третього типу належать закони, дія яких обмежується лише однією суспільно-економічною формацією, тобто це є специфічні економічні закони. До них належать закони розвитку різних типів та форм власності у взаємодії з прогресом техніко-технологічного способу виробництва та окремими елементами організаційно-економічних відносин</p>	<p>До законів третього типу можна віднести:</p> <ul style="list-style-type: none"> - основний економічний закон; - закон концентрації і централізації окремих форм власності, капіталу (наприклад, в умовах капіталізму закони концентрації промислового, торговельного, індивідуального, позичкового капіталу та ін.); - закон тенденції до зниження середньої норми прибутку; - закон нагромадження капіталу; - закон конкуренції (вищої форми економічного суперництва); - закон монополізації (концентрації і централізації капіталу)

Класифікаційно-системні ознаки	Типові групи системи економічних законів
<p>До четвертого типу належать економічні закони, що діють на одній із стадій чи одному зі ступенів розвинутої суспільно-економічної формації, тобто стадіальні або ступеневі закони.</p> <p>Четвертий тип притаманний вищій стадії капіталістичної суспільно-економічної формації – державно-монополістичному капіталізму (глобально-фінансовому імперіалізму)</p>	<p>- закон монополізації капіталістичного виробництва;</p> <p>- закон зрощування промислового капіталу з банківським та ін.;</p> <p>На вищому рівні державно-корпоративної стадії розвитку капіталістичного способу виробництва діють такі закони:</p> <p>- закон одержавлення капіталістичної економіки (визначає поєднання сили монополій із силою буржуазної держави);</p> <p>- закон індикативного планування економічного розвитку та регулювання економічних пропорцій в умовах капіталістичного ринку;</p> <p>- закон нееквівалентного за масштабом обміну ресурсів (матеріальних, фінансових, трудових) між доміантними країнами монополістично-державного капіталізму та іншими країнами світу тощо.</p> <p>Стадіально-ступеневі закони відображають економічні відносини власності, а також дію економічної влади у взаємодії і взаємозв'язку з розвитком технологічного способу виробництва й організаційно-економічними відносинами.</p>

Джерело: узагальнено і складено автором із використанням матеріалу Мочерний, 2001. С. 154–155.

Таблиця 2

Закони, що згруповані за основними видовими ознаками

Системно виокремлені групи	Економічні закони, системно виокремлені за видовими ознаками
<p>До першої групи належать закони, що визначають функціонування різних фаз процесу суспільного відтворення, тобто закони, що регулюють безпосередньо сфери виробництва, обміну, розподілу і споживання.</p> <p>До першої групи входять чотири видові об'єднання</p>	<p>До першого визначального виду цих законів належать закони безпосереднього виробництва:</p> <p>- закон зростання технічної будови виробництва;</p> <p>- закон зростання органічної будови капіталу;</p> <p>- закон вартості виробництва (визначення вартості (цінності) товарів суспільно необхідним робочим часом);</p> <p>- закон спадної віддачі тощо.</p> <p>Другий вид першої групи економічних законів становлять закони, які діють у сфері обміну:</p> <p>- закон вартості обміну (основною ознакою якого є обмін товарів на основі вартісних еквівалентів);</p> <p>- закон попиту і пропозиції тощо.</p> <p>До третього виду належать закони, які діють у сфері розподілу суспільного продукту:</p> <p>- закон привласнення середнього прибутку на рівновеликий капітал (тобто отримання рівного прибутку на рівний авансований капітал незалежно від його органічної будови при однаковій ефективності господарсько-комерційної діяльності);</p> <p>- закон привласнення монополю високого прибутку національними, транснаціональними і глобальними монополістичними корпораціями;</p> <p>- закон обернено пропорційної залежності між прибутком і заробітною платою;</p> <p>- закон постійної нееквівалентності між ринковою ціною робочої сили і реальною вартістю її розширеного відтворення та ін.</p>

Системно виокремлені групи	Економічні закони, системно виокремлені за видовими ознаками
	<p>До четвертого виду цієї групи законів належать закони сфери споживання:</p> <ul style="list-style-type: none"> - закон зростання потреб; - закон "Енгеля" (визначає залежність падіння обмежених доходів бідної родини зі зростанням витрат частки бюджету родини на їжу); - закон "Госсена" (визначає залежності, що властиві масовому споживанню: відносне падіння витрат на харчування при зростанні рівня доходів тощо). <p>Водночас окремі економічні закони відображають взаємозв'язок двох і більше сфер суспільного відтворення (наприклад, закон попиту і пропозиції).</p>
<p>До другої групи економічних законів доцільно віднести закони розвитку та функціонування окремих економічних підсистем.</p> <p>1. Визначальними з-поміж них є закони розвитку продуктивних сил.</p> <p>2. Найтісніше з продуктивними силами пов'язані техніко-економічні відносини.</p> <p>В єдності і взаємодії з законами продуктивних сил діють закони розвитку техніко-економічних відносин, що формують закони еволюції та функціонування технологічного способу виробництва</p>	<p>1. До законів розвитку продуктивних сил в сучасних умовах можна віднести:</p> <ul style="list-style-type: none"> - закон поступового переходу функцій працівника до засобів праці; - закон зростання ролі особистісного фактора виробництва; - закон зростання екологічних витрат та ін. <p>2. До законів розвитку цієї видової підсистеми належать:</p> <ul style="list-style-type: none"> - закон усупільнення виробництва і праці; - закон суспільного поділу праці; - закон концентрації виробництва тощо. <p>3. До законів, які відображають розвиток організаційно-економічних відносин в умовах капіталізму, належать:</p> <ul style="list-style-type: none"> - закон зростання витрат на маркетингові дослідження; - закон удосконалення організації виробництва та ін. <p>Законами розвитку та функціонування економічних відносин власності регулюють:</p> <ul style="list-style-type: none"> - основний економічний закон; - закон концентрації капіталістичної власності; - закон централізації капіталістичної власності; - закони розвитку окремих форм капіталу; - закон усупільнення приватної власності в умовах капіталізму тощо. <p>Економічні закони розвитку власності у взаємодії з законами продуктивних сил формують закони суспільного способу виробництва.</p> <p>Закони, властиві техніко-економічним, організаційно-економічним і виробничим відносинам (економічним відносинам власності), взаємодіючи, формують закони розвитку економічних відносин, а останні у взаємодії з законами продуктивних сил — закони економічного способу виробництва.</p> <p>До законів, які відображають розвиток господарського механізму, належать закони:</p> <ul style="list-style-type: none"> - закон конкуренції; - закон пропорційного розвитку; - закон посилення державного регулювання економіки; - закон монополістичної плановірності та ієрархічної підпорядкованості корпоративного управління в національних, транснаціональних і глобальних монополіях
<p>До третьої групи належать економічні закони, що діють на різних</p>	<p>Законами мікроекономічного рівня є:</p> <ul style="list-style-type: none"> - закон одиничного поділу праці;

Системно виокремлені групи	Економічні закони, системно виокремлені за видовими ознаками
<p><i>рівнях економічної системи:</i></p> <p>1) на мікроекономічному рівні; 2) на макроекономічному рівні; 3) на метаекономічному рівні; 4) таких, що діють в масштабах світового господарства</p>	<p>- закон зростання трансакційних витрат та ін. Законами макроекономічного рівня виступають: - закони циклічного розвитку економіки; - закон пропорційного розвитку економіки; - закон грошового обігу та ін. До законів метарівня належать закони інтернаціоналізації виробництва, обміну тощо, які найінтенсивніше діють у межах ЄС. До законів, які діють у межах світового господарства, належать: - закон нерівномірності економічного розвитку національних економік; - закон інтернаціоналізації обігу (який на цьому рівні діє з меншою інтенсивністю); - інтернаціональні форми закону вартості та ін.</p>
<p>Четверту групу формують економічні закони становлення, розвитку, функціонування та занепаду економічної системи</p>	<p>Закони четвертої групи можуть бути розкриті при з'ясуванні принципу матеріалістичного історизму</p>
<p>До п'ятої групи належать закони, що відрізняються ступенем об'єктивності, впливу на них суб'єктивних чинників</p>	<p>Найбільш об'єктивними (тобто незалежними від волі і свідомості людей) є: - закон розвитку продуктивних сил (техніко-економічних відносин); - закон розвитку економічних відносин власності; - закон організаційно-економічних відносин та господарського механізму</p>
<p>До шостої групи можна віднести економічні закони та закономірності, що визначають характерні особливості розвитку перехідних (або революційних, або реставраційних) економічних систем</p>	<p>Такими закономірностями виступають: - поступове послаблення інтенсивності та звуження сфери дії законів попередньої економічної системи; - становлення якісно або змістовно нового типу економічних законів та суперечностей (залежно від сутності попередньої і наступної систем), внаслідок чого відбувається боротьба нового зі старим і у разі послаблення (занепаду) капіталістичного способу виробництва посилюється дія законів соціалізації; і навпаки — посилюється дія законів капіталізації у процесі трансформації адміністративно-командної (номенклатурно-бюрократичної) системи в капіталізм зразка XIX ст., як, наприклад, у країнах СНД. Ці закономірності конкретизуються щодо кожної з економічних підсистем (продуктивних сил, техніко-економічних відносин тощо)</p>

Джерело: узагальнено і складено автором із використанням матеріалів *Мочерний, 2001. С. 156–158.*

Безумовно, наведений перелік економічних законів, а також застосовані критерії їхнього внутрішньо системного розмежування певною мірою мають умовний характер. Свідченням цього може бути одночасне віднесення окремих законів до кількох різних структурних груп.

Хоча в наведеній класифікації не всі економічні закони мають розгорнуте визначення і достатнє наукове обґрунтування, проте вона може слугувати методологічною основою як для поглибленого пізнання сутності вже відомих економічній науці законів, так і для комплексного дослідження умов виникнення і подальшої класифікації нових. Скажімо, наприклад, таких, як обґрунтовані А. Гриценком закони економічної архітекtonіки та закономірності реконструктивного типу економічного розвитку (*Гриценко, 2017б*).

Прояви суб'єктивно-волюнтаристичного спотворення об'єктивної дії законів забезпечення еквівалентності товарно-грошових відносин

Не ставлячи за мету проведення всеохоплюючого розкриття змісту численних проявів суб'єктивно-економічного беззаконня, що має місце відносно системи економічних законів, автор прагне проаналізувати ретроспективні віхи виникнення і етапи нарощування найбільш руйнівних фактів суб'єктивного свавілля, що нині поширюється і поглиблюється під гаслами та конкретним прикриттям теоретично-домінантних доктрин ліберал-монетаризму.

Ситуація у глобальній економіці може здатись досить парадоксальною, оскільки, з *одного боку*, нехтується значна частина об'єктивних економічних законів (передусім закону вартості) або спрямовуються зусилля на безпосереднє нищення умов їх дії; з *іншого* – спостерігаються потужні і неперервні суб'єктивно-волюнтаристичні зусилля корпоративно-кланової світової спільноти щодо формування умов і можливостей доведення до безпрецедентної абсолютизації механізму дії основного економічного закону капіталістичного способу виробництва – закону додаткової вартості (дії якого на поверхні сучасних економічних відносин проявляються як *закон максимізації норми корпоративно-монополістичного прибутку*).

У зазначеному контексті важливо відповісти на два питання.

Перше: у чому коріниться інтерес тотально-ліберального волюнтаризму, абсолютно налаштованого на знищення механізму дії закону вартості?

Друге: які знакові ретроспективні віхи мав цей процес і які волюнтаристичні заходи і дії були застосовані для позбавлення грошей їх головної функції – бути загальним еквівалентом вартості товарів (послуг)?

Класична політекономія вивчає змістовно-сутнісну дію механізму конкретних об'єктивних економічних законів, що визначають вектор розвитку відповідних відносин, явищ і процесів, зважаючи на те, що ці закони переважно функціонально діють *через численні відхилення та циклічні коливання*.

Щодо об'єктивної дії закону вартості, то механізм його реальної дії є бінарно-поєднаним, тобто таким, що діє протягом двох фаз процесу суспільно-економічного відтворення: у сфері товарного виробництва і сфері ринково-товарного обміну.

У сфері виробництва – закон вартості проявляється у тому, що вартість конкретного товару визначається відповідною кількістю втіленої у ньому суспільно-необхідної праці. При цьому суспільно-необхідний для виробництва конкретної споживчої вартості робочий час образно-абстрактно визначається як середньозважена величина, *де в умовно-об'єктивному чисельнику* сукупно-інтегровані витрати робочого часу індивідуальних виробників однотипного товарного продукту (які мають різну продуктивність і інтенсивність праці та які об'єднані у групи за тотожним часом їх приватно-товарного виробництва), а в умовному знаменнику сумарна загальна кількості виробників конкретної споживчої вартості, що працюють на конкретний ринок (регіону, країни, регіонального об'єднання країн, або глобальний).

Закон вартості в умовах товарного виробництва є стихійним регулятором виробництва і розвитку продуктивних сил, а його результуюча дія призводить до конкурентної диференціації товаровиробників (оскільки ті, хто витрачають на виробництво конкретного товару більше індивідуального часу, ніж суспільно необхідний, не можуть компенсувати особисті витрати виробництва, відтворити виробничий процес і банкрутують).

У сфері обміну дія закону вартості проявляється через ринковий механізм коливання цін, що за їхньою змістовною сутністю є грошовим виміром вартості товарів (послуг). Об'єктивна реальність полягає у тому, що внаслідок порушення рівноваги між попитом-пропозицією ціни товарів під впливом ринкової кон'юнктури, або граничною корисністю суб'єктивних уподобань (зокрема під впливом ажіотажного попиту) можуть не лише гіпотетично, а й реально відхилятися від їхньої дійсної вартості або у бік її перевищення або недооцінки. Зміст механізму дії об'єктивного закону вартості полягає у тому, що всі можливі прояви стохастично-кон'юнктурного відхилення цін як у бік зростання, так і зменшення відносно рівноважно-еквівалентної осі (тобто саме того "золотого" вартісного перетину) будуть співпадати із загальною величиною вартості всієї сукупної маси товарів, що реалізуються із тими або іншими ціновими відхиленнями.

Саме вартість товарів (послуг) є тим об'єктивним глибинним економічним відношенням, що реально забезпечує діалектично-перманентне відновлення еквівалентного характеру обміну товарів (послуг) в умовах ринкової стихії, якій іманентно властиве постійне порушення ринково-економічної рівноваги.

Цілком слушно виникає питання, а яким же чином було ліквідовано рівноважно-еквівалентну економічну вісь, тобто ***як ліберал-волютаристам вдалось зруйнувати загальний і об'єктивно існуючий "вартісно-економічний золотий перетин"***, що упродовж сторіч забезпечував відновлення економічної справедливості у взаємовідносинах ринкових суб'єктів при обміні товарів (послуг)?

Для кардинального порушення механізму дії закону вартості ринкового виробництва і обміну товарів (послуг) необхідно було або суттєво спотворити, або взагалі ліквідувати найважливіші економічні умови, що забезпечують його об'єктивну дію. З цією метою зацікавлені (персоніфіковані, асоційовані та інституційні) суб'єкти здійснили низку необхідних і змістовно якісних дій, що не можуть бути кваліфіковані інакше, аніж прояв аномального економічного свавілля.

Був розпочатий історично тривалий процес позбавлення грошей їх найважливішої об'єктивної властивості, а саме – як особливий товар бути загальним економічним еквівалентом вартості товарів та послуг.

Цієї мети корпоративно-монополістичні інтересанти змогли досягти шляхом свідомого вольового порушення системної дії законів ринкового виробництва і забезпечення еквівалентного обміну товарів, а саме: це реалізувалось шляхом ***ліквідації однієї з п'яти найважливіших функцій грошей – міри вартості.***

Немає необхідності доводити, що саме цю функцію економічно можуть виконувати лише "повноцінні гроші", що реально (а не фіктивно, чи фіктивно-віртуально) є особливим суспільно-еквівалентним товаром, який (як і будь-який товар) уособлює бінарний складник діалектичної єдності – вартості і споживчої вартості. Реалізація мети потребувала антиекономічного спотворення змістовної сутності грошей, коли національні одиниці із об'єктивно-реальних грошей перетворювались в суб'єктивно-фіктивні. Цей процес відбувався шляхом ліквідації прив'язки конкретної грошової одини-

ці до відповідної кількісної міри золота, яким визначалось її масштабне вагове наповнення.

У цьому контексті слід проілюструвати, яким чином забезпечується вульгарно-наукове обґрунтування визнання нормальним перетворення функції міри вартості в економічну фікцію. Яскравим прикладом цього може слугувати визначення змісту функції "міри вартості", що наводиться у відомій монографії "Економікс: Принципи, проблеми і політика": "Гроші виступають мірою вартості. Суспільство вважає зручним використовувати грошову одиницю як масштаб для зіставлення відносної вартості різнорідних благ і ресурсів. Подібно тому, як ми вимірюємо дистанцію у милях або кілометрах і порівнюємо їх, ми порівнюємо вартість благ і послуг у грошовому вимірі. Це має явні переваги. Завдяки грошам нам не потрібно виражати ціну кожного продукту через усі інші продукти, на які, можливо, він мав би бути обмінений (Макконел, Брю, 1992. С. 264)... Використання грошей як загального знаменника означає, що ціну любого продукту достатньо точно виразити тільки через грошову одиницю. Таке використання грошей дозволяє учасника угоди легко порівнювати відносну цінність різних товарів і ресурсів... (Там само. С. 265)

У наведеному визначенні "міри вартості" автори, *по-перше*, показують необізнаність у питанні визначення відстані масштабною метровою мірою довжини, яку професійно визначають фізики, що точно визначають метричний еталон метра за певними визначеними у світі параметрами; *по-друге*, у визначенні еклектично змішується сутнісний зміст двох категоріальних понять – "міра вартості" і "масштаб цін"

Цілком зрозуміло, що, будучи суб'єктивно позбавленою свого золотого-еквівалентного виміру, грошова одиниця, яка за цих умов продовжує залишатись масштабом цін як традиційна грошова одиниця конкретно взятої країни (долар, євро, гривня тощо), неминуче стає економічно фіктивною (хоча має відповідний правовий статус, психологічно продовжує вважатись за гроші, що мають абсолютну ліквідність, а для переважної більшості населення їх "завжди мало").

За умов домінування економічного беззаконня ринковий механізм встановлення ціни товару за економічним змістом перетворюється на фіктивно-обмінний процес, що не спроможний на засадах об'єктивної дії закону вартості забезпечити повноцінний грошовий вимір вартості товару (послуги) і, відповідно, забезпечити еквівалентно-економічний характер ринкового виробництва споживчих вартостей і їхній товарно-грошовий обмін. Загалом, за таких антиекономічних умов абсолютно спотворювався вартісний баланс процесу суспільного відтворення на всіх його чотирьох фазах, що проявляється в спотворенні об'єктивно-необхідних пропорцій відтворення.

Сам процес перетворення реальних грошей у фіктивні був досить тривалим.

Узагальнюючи підсумки тривалого історичного процесу ліквідації в грошовій системі капіталістичних країн об'єктивно необхідного "золотого стандарту", слід розрізняти етапи зміни мотиваційних акцентів реалізації корпоративно-кланового інтересу, що відбувався під впливом зумовлених змін, притаманних історично-стадіальним фазам, що спричинили відмінність грошової політики упродовж тривалого (майже сторічного) періоду.

Перший етап пов'язаний зі стадією становлення і розвитку "державно-монополістичного капіталізму". Упродовж цього періоду відбувалось

синергетичне зрощування гігантської сили буржуазної держави і економічної могутності національних монополістичних корпорацій. При цьому відбувався процес забезпечення системної стійкості на засадах подолання існуючих суперечностей процесу відтворення і забезпечення динамічного розвитку капіталістичного способу виробництва. Це викликало нагальну необхідність активного втручання держави в процес функціонування національної економіки через її активну участь у підприємницькій діяльності, активний вплив на зміну структури і пропорцій національного господарства, здійснення бюджетно-фінансового стимулювання розвитку його окремих секторів і галузей.

Саме у цей період держава неухильно реалізувала прагнення щодо централізованого нагромадження запасів золота у власних резервах і всіма засобами боролась за переважне право на його володіння. У цей же період центральні (національні) банки країн розвинутого цивілізованого капіталізму не мали можливості діяти незалежно від органів центральної виконавчої влади, оскільки повністю були підпорядковані і підконтрольні уряду у здійсненні грошово-кредитної політики, особливо – в частині грошової емісії.

Другий етап пов'язаний із новітньою стадією формаційно-стадіальної трансформації – становленням і посиленням "монополістично-державного капіталізму".

Слід нагадати, що змагання двох світових систем і екстремальний етап "холодної війни", що настав після Другої світової війни, значно загальмували діалектично зумовлений процес подальшої трансформації капіталістичної системи на власних засадах. Цей процес динамічно прискорився після розвалу колишнього СРСР і краху світової системи "соціалізму".

Кардинальні трансформаційні перетворення сформували умови, за яких над усім класом власників капіталу в країнах розвинутого капіталізму домінуючу політичну і економічну позицію зайняла монополістично-олігархічна верхівка. Це відбулось шляхом переплетення політико-економічних інтересів провідних корпоративно-кланових груп і верхівки державно-бюрократичного апарату. Зазначене надало фактично необмежені можливості фінансовій олігархії використати державний апарат буржуазної держави у забезпеченні корпоративно-кланових інтересів. Реалізація цих інтересів, насамперед, почала здійснюватися через особисту групову унію, що базується на політичному лобюванні інтересів корпоративно-кланових груп та політичній корупції (Мандибура, 2017. С. 75–79).

Фактично по всіх напрямках своєї діяльності держава здала власні позиції і тому не дивує той факт, що одним із основних проявів наведеного корпоративно-кланового домінування стало проведення грошово-кредитної і фінансово-боргової політики на користь задоволення інтересів монополістично-олігархічного капіталу. Тобто буржуазна держава на шкоду забезпеченню реалізації загальнонаціональних інтересів поступилась своїм переважним правом і пішла на розпродаж раніше створених резервів золота. **Наслідком цього стало реальне переміщення державного**

золото-зливкового металу до сфери кланово-приватного володіння національних, транснаціональних і глобальних корпорацій, які перебрали на себе монополісне право володіння і продажу цього металу.

Нікого не повинен вводити в оману той факт, що нині золото торгується на "вільному" біржовому ринку. Об'єктивна реальність полягає у тому, що валютно-біржові оборудки спекулянтів – це по суті торгівля "повітрям". Головна ставка тут робиться на реалізації власної вигоди через використання трендів рухливості й мінливості у встановленні цін на золото. Для біржових спекулянтів не важливо, куди рухається ціна, а їх цікавить лише те, щоб вона взагалі коливалась, і чим сильнішими є коливання, тим краще. Звідси виникає специфічне спотворення котирувань сучасних золотих бірж, що здебільшого визначається не стільки впливом фундаментальних факторів світової золото-ринкової кон'юнктури, скільки корисливими мотивами й активними діями найбільш багатих і спритних корпоративно-монополістичних спекулянтів.

Необхідно наголосити на тому, що найбільш важливим сучасним "досягненням" грошових відносин є їх абсолютна віртуалізація, оскільки ліквідовано споживчу вартість грошей як товару-еквіваленту. Нині для "виробництва" грошей не потрібно навіть запускати друкарський верстат їхнього емісійно-паперового продукування. Достатньо лише нарощувати грошову масу у безготівковому обігу через віртуальні електронні записи на банківсько-реєстраційних рахунках. Нині ця ситуація за станом свого аномального спотворення є без перебільшення вражаючою.

За оцінками фахівців, на сьогодні у світі для обслуговування товарних ринків достатньо 3% від загальної грошової маси, випущеної банківською системою Заходу. Інші 97% – це фіктивно-віртуальна грошова маса, що обслуговує таку ж фіктивно-віртуальну економіку (передусім, азартні ігри на фондових, природно-ресурсних та інших ринках фіктивного капіталу) (Катасонов, 2013. С. 8).

Нині у світі склалась ситуація, за якою на емітовані долари, а по суті електронно-віртуальні фінансові банківські записи, з яких лише незначна частина переводиться за допомогою друкарського верстату в готівкові грошові папірці, купуються інші фіктивно-віртуальні записи або папірці, що не забезпечені золотом і які є основними формами фіктивного капіталу та відповідних їм фінансовим (у т.ч. борговим) інструментам. До таких належать: банківські квазігроші (банкноти, чеки, банківські векселі); державні боргові папери (казначейські зобов'язання, облігації державних позик, трежеріс); акції і облігації (корпорацій, пенсійних фондів, страхових компаній); інвестиційні та іпотечні сертифікати; деривативи (фінансові ф'ючерси, опціони, варанти) тощо.

Одна з діалектико-антагоністичних суперечностей сучасного світу пов'язана із тим, що корпоративно-кланові світові багатії та мультимільярдери привласнюють і споживають на свої емісійні за походженням, а по суті фіктивно-віртуальні грошові і фіктивно-цінні боргово-закладні папери

не фіктивно-математичні, а реальні-матеріальні і дефіцитні ресурсні блага, що не достаються тим, хто їх виробляє як на персоніфікованому, так і на рівні країн-виробників.

За твердженням Д. Стігліца: "Монетаристи, такі як Нобелівський лауреат Мілтон Фрідман, вважають, що державна політика впливає на приватний сектор здебільшого через державний монетарний контроль... Більшість монетаристів переконані, що найкраще, що може зробити уряд, – це стабілізація рівня цін, а це можна зробити, контролюючи грошову масу так, щоб вона збільшувалася пропорційно до реального національного доходу" (Стігліц, 1998. С. 808).

Ліберал-монетаристи (на відміну від монетаристів) взагалі не мають ніякого стосунку ні до лібералізму (який не може бути тотальним), ні до грошово-золотого монетаризму (оскільки ратують за всевладдя фіктивно-віртуальних грошей і відповідних їм фінансових інструментів). Вони абсолютно відкидають ідеї своїх попередників, зокрема, щодо економічних законів грошового обігу, дія яких неможлива без матеріального забезпечення і поза економікою сфери реально-матеріального виробництва. Ними сформульована концептуальна, ідеологемо-міфологічна доктрина, яка набула не лише всеосяжного наукового поширення, а й почала домінуючим способом впроваджуватись в економічне життя кожної з країн ринково-капіталістичної економіки. Її реалізація полягає у обов'язковому впровадженні хоч і економічно примітивного, але безперерійно діючого механізму, яким маскується реальний процес грошової емісії.

Стверджується: 1) якщо додатково випущені гроші, що не мають товарно-матеріального покриття, отримає міністерство фінансів або державно-значейство і у подальшому витратить їх на потреби фінансування бюджетного дефіциту – це є грошовою емісією; 2) у разі, якщо ті ж самі обсяги емісійних грошей будуть "продані" Національним (Центральним) банком комерційним банкам країни за діючою ставкою рефінансування (обліковою ставкою), і якщо в подальшому ці гроші будуть позичені під "ринковий" відсоток відповідним фінансовим органам держави – це вже не може вважатись емісією, а є цілком нормальними кредитно-грошовими відносинами, що відповідають ринковим умовам.

Ліберал-монетаристи і провладні виконавці глобально-корпоративної волі абсолютно відкидають той факт, що другий сценарій механізму запуску грошової емісії є ще більш економічно небезпечним і обтяжливим подальшими наслідками. З одного боку, це сприяє збагаченню приватних банків, які виграють від надання їм монополю-переважного права першими отримати емісійно-інфляційні гроші, на які ринок ще не встиг відреагувати розкручуванням інфляційної спіралі. До того ж комерційні банки, "прокручуючи" емісійні гроші на ринку міжбанківських послуг, запускають грошовий мультиплікатор субкредитного трансферту, наслідком чого є кратне збільшення фіктивно надлишкової ліквідності. З іншого боку, внаслідок цієї емісійної оборудки відповідним чином знижуються потенційні можливості держави щодо фінансування потреб бюджетного дефіциту на

величину тих сум, що будуть сплачені міністерством фінансів (або держказначейством) за додатковими вимогами, пов'язаними із обслуговуванням збільшених обсягів боргу перед комерційними банками, на суму відсотків, що будуть сплачені за ті ж самі емісійні гроші, але які вже у завуальованому вигляді кредиту будуть "позичені" державою і перетворяться на її внутрішній борг.

Найбільш вагомим "здобутком" корпоративно-кланової спільноти США можна вважати позбавлення Федерального уряду основної державної монополії – виключного права власності на гроші і на процес їхнього виробництва (емісію). Саме у США функцію монополії на гроші перебрала на себе Федеральна резервна система, яка є нічим іншим, як приватною корпоративно-фінансовою організацією, що продукує виробництво як віртуальних, так і паперових доларів і їх випуск на загальнонаціональний і глобальний рівні через кредитування за базовою ставкою ФРС, які у подальшому стають джерелом нарощування боргів як держави (борг державного казначейства), так і приватних структур.

Більшість інших країн корпоративно-монополістичного капіталізму також не пасе задніх, оскільки їхні Центральні (національні) банки нині є закритими акціонерними товариствами, а Центробанк Швейцарії – акціонерним товариствами відкритого типу. Фактично центральні банки цих країн діють в умовах абсолютної безконтрольності з боку державних урядових структур центральної виконавчої влади і у питаннях грошово-емісійного кредитного пом'якшення (рефінансування і рекапіталізації). Тобто вони діють так само вільно, як звичайні приватно-корпоративні суб'єкти.

Загалом центробанки давно є головними учасниками на багатьох глобальних фінансових ринках – кредитному, грошовому, валютному, де вони вже виступають як абсолютні монополісти. Ще донедавна на фондових ринках вони в явному вигляді банківської корпорації не брали участі, а нині перетворюються на безроздільних хазяїв цього середовища. Тобто через купівлю контрольних пакетів акцій вони отримують право володіння всіма галузями економіки, перетворюючись на національних, транснаціональних і глобальних монополістів. Тобто цілком вільно створюється не лише абсолютний монополіст, а складається глобальна і за змістом адміністративно-командна система на чолі з декількома центробанками. На сьогодні не є таємницею той факт, що ФРС США, ЕЦБ, Банк Англії, Банк Японії, Національний банк Швейцарії і Банк Канади уклали між собою угоди, що дуже нагадують формування глобального валютного картелю. Ці процеси показують, що хазяї грошей (головні акціонери ФРС США й інших обраних центробанків) ідуть до того, щоб зайняти монопольно-панівні позиції у світовій економіці.

Наслідки реалізації інтересів глобальних монополістів у сфері грошово-кредитних і фінансових відносин

Виникає необхідність з'ясування позиції, яку займали і продовжують відстоювати представники різних течій і шкіл економічної науки, передусім

політичної економії, на проблеми розвитку капіталістичного способу виробництва, законів і суперечностей, що йому притаманні, передусім у виявленні інтересів глобальних монополістів у сфері грошово-кредитних і фінансових відносин і наслідків щодо їх "успішної" реалізації.

Одним із перших сучасних науковців Заходу, який при дослідженні процесів глобалізації *не лише вжив термін "економічний імперіалізм", а й розкрив його сутність, цільову спрямованість, інструментарій і дієві механізми боргового закабалення країн третього світу*, по праву можна вважати М. Паренті (*Паренті*, 2006. С. 114). У масштабній науковій монографії "Демократія для обраних. Настільна книга про політичні ігри в США" (що на цей час витримала сім видань) в окремому розділі розкрито головний складник економічного імперіалізму – сучасна **глобальна система фінансово-боргового експансіонізму**. М. Паренті показав стратегічну роль, яку відіграють у цій системі міжнародні кредитно-фінансові інститути – Світовий банк і Міжнародний валютний фонд. На його думку, саме ці інститути, діючи у злагодженому тандемі, використовують найбільш "ефективний" інструмент – кредити, надання яких пов'язані такими умовами, виконання котрих спрямоване на неминуче знекровлення економік країн "економічних колоній" і позбавлення будь-яких можливостей їхнього подальшого економічного зростання.

Кредити МВФ і СБ, на думку М. Паренті, є "кредитами економічного закабалення", а сам механізм максимальної вигоди, що застосовують фінансові метрополії, є настільки примітивно-простими, наскільки він є економічно ефективним для "економічної метрополії".

Механізм економічного закабалення країн через їх кредитування МВФ і Світовим банком у викладі М. Паренті
<p>1. "Вважається, що завдання Світового банку і Міжнародного валютного фонду полягає у сприянні економічному розвитку держав. Насправді, це не відповідає реальності. Уявімо собі, що якась бідна країна позичила у Світового банку фінансові кошти на розвиток певної галузі своєї економіки. Якщо вона в результаті зниження експортних цін або з інших причин не в змозі виплатити відсотки, їй доведеться знову позичати гроші, але на цей раз у Міжнародного валютного фонду. Але МВФ нав'яже країні "програму структурної перебудови", яка вимагає від країни-боржника надати податкові пільги транснаціональним корпораціям, знизити зарплати трудящим і не здійснювати спроб захистити місцевих підприємців від іноземного імпорту і іноземних поглинань (<i>Паренті</i>, 2006. С. 115–116)</p>
<p>2. "На країну-боржника чиниться тиск у напрямі проведення приватизації її економіки, продажу приватним корпораціям за скандально низьким цінам її державних шахт, залізниць і комунальних підприємств. Країну примушують дати дозвіл на проведення у її лісах суцільних вирубок, а на її землях – розробку надр відкритим способом, незважаючи на нанесений цим екологічний ущерб" (<i>Там само</i>. С. 116)</p>
<p>3. "Також країну-боржника зобов'язують знизити державні субсидії на охорону здоров'я, харчові продукти, тобто примушують споживати менше для того, щоб мати більше коштів для оплати боргу. У зв'язку з тим, що від країни вимагають вирощувати товарні культури для отримання фінансових коштів за рахунок експорту, вона</p>

втрачає спроможність прогнати власне населення. Ось тепер ми й пояснили "загадку", чому за останні пів сторіччя у міру розширення допомоги й інвестицій у зарубіжні країни, там із такою ж швидкістю зростала бідність" (Там само. С. 116).

4. Як висновок – основна мета економічного імперіалізму "полягає не у підвищенні рівня життя народних мас в інших країнах, а в обслуговуванні інтересів світової фінансової системи, захопленні земель і економік країн "третього світу", нав'язування цим країнам величезних боргів, приватизації їхнього комунального господарства, ліквідації конкуренції в торгівлі, яку вони могли б скласти за умови надання їм дійсної можливості для розвитку" (Там само. С. 117)

Об'єктивна реальність полягає у тому, що наведені М. Паренті аргументи є також абсолютно справедливим як для країн, що стали на шлях капіталістичного розвитку на 100–150 років пізніше, аніж ті країни, що на сьогодні мають економіку розвинено-монополістичного капіталізму, так і тих, що належать до так званих постсоціалістичних країн, передусім тих, які реставрували капіталістичний спосіб виробництва у його найгіршій олігархічно-клановій моделі.

Для цих країн вкрай пагубним для їх подальшого соціально-економічного розвитку є шлях, пов'язаний із постійним нарощування боргової залежності. Враховуючи це, будь-які спроби наукового обґрунтування ідеологеми, за якою на сьогодні боргова економіка є цілковитою нормою і що ця норма є дієвою для всіх країн світу, мають шкідливий вплив. Тобто ідеологема нав'язується, незважаючи на те, що об'єктивна реальність свідчить, що зростання державного боргу має різні наслідки для країн розвиненого капіталізму і тих країн, де цей спосіб виробництва ще перебуває у розвитку.

Світовій спільноті протягом останніх тридцяти років розповідали про чудеса економічного розвитку таких країн, як Нігерія, Мексика, Аргентина, Чилі, Греція та ін. Нині ж ці країни – боргові банкрути і економічні аутсайтери. В країнах-аутсайдерах світової капіталістичної системи за безцінь (в рахунок погашення боргів світовими корпоративно-банківськими та іншими приватними кредиторами) відчужують найцінніші елементи національного багатства, передусім землю та інші природно-матеріальні ресурси, а також знищуються реальні обсяги нагромаджених коштів солідарних і приватних пенсійних фондів. Водночас у цих країн відчужується право на отримання як монопольної, так і абсолютної і диференціальної ренти, що внаслідок валютно-кредитних обробок осідає в кишенях глобального корпоративного капіталу.

У контексті дослідження в табл. 3 **наведено зіставлення двох полярно протилежних узагальнено-концептуальних поглядів на проблеми соціально-економічних наслідків зростання бюджетного дефіциту і нарощування державного боргу**, які мають найбільш типові представники економічної науки – ліберал-монетаристи і реалісти-прагматики.

**Зіставлення протилежних поглядів на проблему нарощування
боргової залежності країни**

Представники позиції	Зміст поглядів на державний борг та його соціально-економічні наслідки
<p>К.Р. Макконел, С.Л. Брю – сповідують узагальнену позицію, яку мають ліберальні монетаристи щодо проблеми зростання бюджетного дефіциту і соціально-економічних наслідків нарощування державного боргу (Макконел, 1992)</p>	<p>"п.5. Твердження про те, що великий державний борг може викликати банкрутство уряду, є фальшивим, тому що: а) борг необхідно лише рефінансувати, а не погашати; б) федеральний уряд має право встановлювати податки і створювати гроші. п.6. Якщо не розглядати ефект витіснення, державний борг не є інструментом перекладання економічного тягаря на майбутні покоління. п.7. Більш серйозні проблеми, пов'язані з державним боргом, полягають у такому: а) виплати відсотків за державним боргом, ймовірно, збільшують нерівність у доходах; б) виплати відсотків за боргом вимагають підвищення податків, які можуть підірвати дієвість економічних стимулів; в) виплата відсотків або основної суми боргу іноземцям спричиняє переведення певної частини реального продукту за кордон; г) запозичення урядом на ринку капіталів для рефінансування боргу або сплати відсотків можуть збільшити ставки процента і витіснити приватне інвестиційне фінансування" (Макконел, 1992. С. 377–378)</p>
<p>М. Паренті – має соціал-демократичні погляди та прагматично-реалістичну позицію. Запропонував проведення у США заходів кардинального реформування економіки, що спроможні відновити соціально-економічну справедливість у грошово-емісійній, податково-фінансовій і бюджетно-борговій сферах. (Паренті, 2006)</p>	<p>"Знову ввести більш прогресивний прибутковий податок на доходи багатих приватних осіб і корпорацій, закрити всі існуючі прогалини, і виключити податкові вирахування. Підвищити податок на спадщину замість його ліквідації і одночасно звільнити дрібних фермерів й інших дрібних власників від його оплати. Надати податкові знижки працюючим бідним і низькооплачуваним робітникам. Корпорації слід розукрупнити, і вони не повинні мати більше прав, ніж громадяни" (Паренті, 2006. С. 401–402) Переглянути податково-бюджетну політику. Державний борг – це передавальні платежі від платників податків до власників державних облігацій, від трудящих – до капіталістів, від незаможних – до багатих (Там само. С. 405) Уряд має покласти край дефіцитному фінансуванню і перейти до оподаткування фінансових кіл, у яких уряд на сьогодні надає гроші. Він повинен перестати надавати багатим хабарі у вигляді інвестиційних дотацій і інших гарантій, а також перерозподіляти кошти капітальних вкладень на непризначені для отримання прибутку державі (Там само. С. 405)</p>

Представники позиції	Зміст поглядів на державний борг та його соціально-економічні наслідки
	<p>Міністерство фінансів повинно створити службу емісії грошей і самостійно її контролювати, не передаючи цю функцію Федеральній резервній системі і включеним до неї приватним банкам, що дозволяє їм щорічно привласнювати мільярди доларів за рахунок приватизованої системи емісії грошей в обіг (<i>Там само</i>. С. 405)</p> <p>Для того щоб позичати гроші, уряд продає довгострокові казначейські облігації. Ці облігації є борговими зобов'язаннями або векселями, які через певний період часу повністю погашаються.</p> <p>Хто отримує сотні мільярдів доларів щорічних процентних виплат по цим облігаціям? В основному це фізичні особи, інвестиційні компанії, банки і іноземні інвестори, що мають значні кошти – ті хто зміг їх купити.</p> <p>Хто буде сплачувати ці відсотки? В основному прості американські платники податків.</p> <p>Процентні платежі за федеральним боргом є перерозподіленням багатством у напрямку вгору від тих, хто працює, до тих, хто живе за рахунок свого особистого багатства (<i>Там само</i>. С. 102-103)</p> <p>Державний борг надійно служить класу капіталістів. Замість інвестування свого багатства у виробництво нових товарів, які призведуть до затоварювання ринку і залишаться нерозпроданими, <i>капіталісти вкладають гроші в облігації казначейства США з метою нагромадження відсотків на свій капітал.</i></p> <p>Надання грошей уряду стає відносно надійним і водночас вигідним вкладенням грошей тоді, коли можливості для інвестування відстають внаслідок стагнації споживчого попиту, або все стає ненадійним в умовах нестійкості фондового ринку (<i>Там само</i>. С. 103)</p>
<p>Дж. Е. Стігліц – Нобелівський лауреат, прибічник державного регулювання економіки займає центристську, соціал-демократичну позицію (<i>Стігліц</i>, 1998)</p>	<p>Якщо індивід залишає борги у спадок своєму синові..., то достаток сина очевидно погіршиться. Чим більшим є борг, тим більше програє спадкоємець. Проводячи аналогію з тягарем приватного боргу, багато осіб вважають, що величезний національний борг США накладає тягар на майбутні покоління. <i>Збільшити борг означає збільшити тягар, що накладається на майбутні покоління...</i> (<i>Стігліц</i>, 1998. С. 802)</p> <p>Коли уряд фінансує свої видатки не оподаткуванням, а випуском облігацій, прижиттєве споживання поколінь, на які ці податки мали накладатися, зростає. Облігації заміщують капітал, обсяг капітальних вкладень зменшується і зменшується акціонерний капітал у майбутньому (<i>Там само</i>. С.802)</p> <p>У нашому аналізі ми досі припускали, що інвестиції та дефіцит повинні фінансуватися з внутрішніх заощаджень. Дефіцит, проте,</p>

Представники позиції	Зміст поглядів на державний борг та його соціально-економічні наслідки
	<p>може фінансуватись із закордонних позик... Оскільки дефіцит державного бюджету не має прямого впливу на інвестиції, не існує і впливу на зростання валового національного продукту в країні; проте більша частина продукції країни фактично повинна відсилатись за кордон у рахунок сплати попередніх боргів. Стандартна аналогія між заборгованістю уряду та приватними боргами... є більш обґрунтованою: збільшений дефіцит сьогодні зменшує обсяг, який могли б споживати наступні покоління. Це є фактом, незважаючи на те, що практично за державний борг відповідають особи, які у цей час живуть у країні (Там само. С. 802–803)</p>

Джерело: узагальнено автором.

Нині поширюється думка, що всі країни світу мають борги, а найбільші з них мають саме провідні капіталістичні країни світу, зокрема США, і нічого у цьому економічно негативного немає.

На це твердження необхідно сказати, що борги держав, які є економічними метрополіями і емісійними центрами світових вільноконвертованих валют, є зовсім іншими, аніж борги постколоніальних, постсоціалістичних країн чи країн традиційного капіталізму, що перебувають на ранніх стадіях еволюційного розвитку. До того ж у кожній країні, що належить до однієї із названих груп, боргове навантаження та економічні наслідки від нарощування обсягів загального внутрішнього і зовнішнього боргів мають специфічні відмінності і особливості.

Наприклад, США є лідером за масштабом боргових державних запозичень. Нині безпрецедентні урядові міри щодо порятунку економіки від коронавірусної кризи призвели до рекордного збільшення дефіциту федерального бюджету цієї держави. Так, на початок 2021 року він наблизився до астрономічних 3,5 трлн дол. Основним способом нарощування бюджетного дефіциту є і продовжує залишатися постійне зростання сукупного державного боргу США. Це є можливим, допоки інвестори в усьому світі не сумніваються у тому, що цей борг погашатиметься. Проте перспективи збільшення інфляції й неможливість вічно тримати ставки ФРС на нульовому рівні неминуче з часом можуть створити для США більш трудні у подальшому використанні цієї перевіреної тривалим часом схеми. Адміністрація колишнього президента Д. Трампа залишила у спадок рекордний рівень дефіциту бюджету й державного боргу. На початок 2021 р. співвідношення державного боргу до ВВП становило 100%, а в абсолютних показниках він перевищив 28 трлн дол. Цей курс був продовжений і новим президентом США Джо Байденом. Затверджений наприкінці лютого 2021 р. законопроект Байдена "Про заходи екстреного відновлення економічного зростання" передбачає під ці заходи обсяг боргових запозичень в 1,9 трлн доларів (і це на додаток до пакета в 900 млрд дол., затвердженого Конгресом наприкінці 2020 року). За прогнозом, що у середині лютого подало Бюджетне управління Конгресу, у поточному фінансовому році (що почався 1 жовтня 2020 року) федеральний борг США зросте до 102% від ВВП. Проте цей прогноз не враховує "плану Байдена" на 1,9 трлн доларів, що має бути затверджений сенатом. Фактично на початок лютого 2021 року дефіцит американського бюджету досяг 3,47 трлн дол., або 16,2% від ВВП (у минулому фінансовому році цей показник дорівнював 14,9% ВВП) – такого дефіциту бюджету Америка не мала з часів Другої світової війни.

Нині загальний обсяг боргових казначейських паперів США становить близько 23 трлн доларів. З них іноземні позичальники на середину 2020 року мали довгострокових паперів на 11,6 трлн дол. і короткострокові облигації на 1,2 трлн дол. Майже половина казначейських облигацій обертається усередині США, і це також створює передумови для нарощування державного боргу за рахунок регулярного емісійного самоодотування. Тобто Уряд США може спокійно позичити у ФРС два-три трильйони емісійних доларів, і економіка їх сприймає без суттєвих колізій, оскільки долар продовжує залишатись світовою резервною валютою, а ринком збуту доларів є увесь світ

Важливо відповісти на питання: а який же кінцевий сенс має нарощування державних боргів країнами розвиненого корпоративно-державного капіталізму?

Один із перших фахівців, який найбільш повно і всебічно проаналізував антисупільні інтереси і корисно-вмотивовані дії найбільш потужних корпоративно-кланових спільнот у США щодо перманентного нарощування державного боргу, є Кетрин Остін Фіттс (колишній управляючий директор інвестиційного банку Dillon, Read and Co і помічник міністра житлового будівництва і міського розвитку США (HUD) в уряді Джорджа Буша). Саме К. Фіттс виявила новітню тенденцію у поведінці "глибинної держави", яка реалізує задоволення інтересів об'єднаної корпоративно-кланової спільноти, здійснюючи політику, спрямовану на формування можливості вилучення за борги державного казначейства США перед ФРС величезних обсягів власності, якими нині володіє держава (оскільки примітивна приватизація, або денаціоналізація, у США неможлива).

У широко відомій статті "The black budget Of The United States ("Чорний бюджет США") К. Фіттс показала, що *"в державні установи США проникли й встановили контроль тіньові групи, які служать впливовим і корисливим корпоративним інтересам, на шкоду загальному добру"*. Масштаб піднятих у статті проблем був значно ширшим, аніж тема корупції, оскільки це була одна з перших у США публікацій, у яких ставилося питання про існування таємного центру керування країною, що пізніше отримав назву "глибинної держави".

Найбільш помітними є три гучні публічні виступи К. Фіттс:

1. Резонансне розслідування 2004 р., (результати якого опубліковані в журналі World Affairs), у якому наведено "докази того, що значна частина національного багатства США незаконно перенаправляєється протягом декількох десятиліть у секретні, непідзвітні канали й програми, зокрема і ті, які включають таємні операції.

2. Опублікована у 2017 році доповідь, що досліджує період 1998–2015 рр. на основі зіставлення бюджетних доходів і витрат двох відомств США – міністерства оборони й міністерства житлового будівництва й міського розвитку (HUD), у якій викривається зникнення казенних грошей на суму 21 млрд дол.

3. Інтерв'ю у квітні 2018 року журналістці телеканалу CNN Г. Хантеру (творцеві альтернативного сайту usawatchdog.com), у якому дана оцінка власної статті К. Фіттс, опублікованої у журналі "The Solar Report", де вона *поділилася занепокоєнням, що США можуть бути пограбовані, оскільки "у надрах глибинної держави" готуються плани масштабної приватизації державного майна США, насамперед того, що належать державі – землі й надр, ринкова вартість яких вимірюється десятками трильйонів доларів. На її думку, ці активи за неприпустимо низькими цінами (що є на порядок нижче ринкових) прагнуть здобути основні власники боргових зобов'язань американського казначейства – суб'єкти-представники "глибинної держави", тобто конвертувати їх у матеріальний ресурс – землю й надра.*

Проте процес вилучення за борги державної власності США у приватну власність корпоративних кланів може реально відбутись лише за умови максимального вилучення глобальним корпоративно-монополістичним капіталом найціннішої ресурсної власності у країн-аутсайдерів капіталістичного світу. Це суперечить загальносуспільному інтересу щодо соціально-економічної важливості і для буржуазного суспільства державної форми власності. Адже, як стверджує А. Маршалл, "нагромадження величезної маси державної власності..., зроблені саме в цій формі деякими провідними демократичними країнами, утворюють більшу частину цінних володінь, які успадковані нашою власною епохою від її попередників, а постійне зростання питомої ваги державної власності в національному багатстві країни є важливою майновою базою, що здатна надати надійну гарантію подальшої перспективи зростання рівня життя всього населення країни" (Маршалл, 1993. С. 308–309).

Незважаючи на те, що повноцінної альтернативи долару як світової резервної валюти як і раніше немає, одночасно у цій царині тривають "тектонічні зрушення", що насамперед пов'язані зі зміцненням Китаю як головної економіки світу – держави, що буде соціалізм на засадах використання механізмів й інструментарію країн економічного імперіалізму. Коли інвестори в усьому світі розгорнуться у бік юаню (а це можна передбачати вже в невіддаленій перспективі), то це й може стати фінальним поворотом сюжету з державним боргом США.

Можна передбачити сценарій реалізації двох процесуальних економічних етапів.

Зміст першого етапу пов'язаний із тим, що за величезні внутрішні державні борги "глибинна держава" в особі корпоративно-кланового капіталу у законний спосіб привласнить на свою користь величезні обсяги державної власності США (як федерального рівня, так і рівня урядів штатів).

Зміст другого етапу полягатиме у тому, що "глибинна держава" дасть команду розпочати випуск в обіг нової національної грошової одиниці (скажімо, "американо"), що матиме повноцінне золоте забезпечення. Сам же долар і всі "криптовалюти" (що мають оцінку біржового курсу у доларах) будуть обнулені. Це означатиме абсолютне скасування і зобов'язань країни за її зовнішньоторговими доларовими кредитами.

Після цього у світовій економіці розпочнеться ренесанс "золотого стандарту", а валютні гроші, як цього вимагає система ринково-економічних законів, повноцінно виконуватимуть функцію загальної міри вартості.

Що ж необхідно нам робити у зазначеній глобально несприятливій ситуації?

Національна держава, патріотично налаштовані підприємці і науковці мають на вітчизняних теренах забезпечити формування дійсно реальних умов щодо впровадження засад "нового прагматизму". Зазначене може бути втілено тільки через впровадження реалістичних наукових здобутків щодо практичної можливості свідомого включення у цей процес того потенціалу, що неминуче виникатиме у разі суб'єктивно-фахового використання прихованих можливостей позитивного ефекту від "розкріпачення" системної дії об'єктивних економічних законів.

Література

1. Гальчинський А. С. (2010). Економічна методологія. Логіка оновлення. Курс лекцій. Київ: АДЕФ-Україна. 572 с.
2. Гриценко А. А. (2016). Реконструктивний економічний розвиток: зміст, основні напрями і вектор соціальної справедливості. *Економічна теорія*. № 4. С. 5–18. <https://doi.org/10.15407/etet2016.04.005>
3. Гриценко А. А. (2017а). Соціальна справедливість як складова архітекτονіки безпечного економічного розвитку. *Український соціум*. № 4. С. 9–21. <https://doi.org/10.15407/socium2017.04.009>
4. Гриценко А. А. (2017б). Архітектоніка економічної безпеки: монографія. Київ: ДУ "Ін-т екон. та прогн. НАН України. 224 с.
5. Катасонов В. (2013). Валюта США – оружие финансовой войны или фундамент мировой экономики. *Аргументы и факты*. № 5. С. 12–13.
6. Паренти М. (2006). Демократия для избранных. Настольная книга о политических играх США. Москва: Поколение. 416 с.
7. Макконнелл К. Р., Брю С. Л. (1992). Экономика: принципы, проблемы и политика: в 2 т. Т. 1. Москва: Республика. 399 с.
8. Мандибур В. О. (2017). Корупція: Інституційна сутність та механізми подолання: монографія. *Економічна теорія*. № 1. <https://doi.org/10.15407/etet2017.01.059>
9. Мочерний С. В. (2001). Методологія економічного дослідження. Львів: Світ. 416 с.
10. Маршалл А. (1993). Принципы экономической науки. Москва: Прогресс. 307 с.
11. Панченко Н. Ф., Кобец А. Г. и другие. (1981). Экономические законы и реализация качественной направленности социалистического производства (вопросы методологии). Киев: Вища школа. 192 с.

Надходження до редакції 13 вересня 2021

Прорецензовано 17 вересня 2021

Підписано до друку 30 вересня 2021

References

1. Halchynskyi, A. S. (2010). Economic methodology. Update logic. Course of lectures. Kyiv: ADEF-Ukraine [in Ukrainian].
2. Hrytsenko, A. A. (2016). Reconstructive economic development: contents, guidelines and the vector of social justice. *Ekon. teor. – Economic theory*, 4, 5-18. <https://doi.org/10.15407/etet2016.04.005> [in Ukrainian].
3. Hrytsenko, A. A. (2017a). Social justice as a composition of architectonics safe economic development. *Ukr. socium – Ukrainian society*, 4(63), 9-21. <https://doi.org/10.15407/socium2017.04.009> [in Ukrainian].
4. Hrytsenko, A. A. (2017b). Architectonics of economic security. Kyiv: Institute for economics and forecasting, NAS of Ukraine [in Ukrainian].
5. Katasonov, V. (2013). The US currency is a weapon of financial war or the foundation of the world economy. *Argumenty i fakty – Arguments and Facts*, 5, 12-13 [in Russian].
6. Parenti, M. (2006). Democracy for the Few. Handbook on US Political Games. Moscow: Pokolenie [in Russian].
7. Makkonnell, K. R., Brju, S. L. (1992). Economics: principles, problems and politics: in 2 v. Vol. 1. Moscow: Respublika [in Russian].
8. Mandybura, V. O. (2017). Corruption: Institutional essence and mechanisms of overcoming. *Ekon. teor. – Economic theory*, 1, 59-76. <https://doi.org/10.15407/etet2017.01.059> [in Ukrainian].
9. Mochernyi, S. V. (2001). Methodology of economic research. Lviv: Svit [in Ukrainian].
10. Marshall, A. (1993). Principles of Economics. Moscow: Progress [in Russian].
11. Panchenko, N. F., Kobets, A. H. et al. (1981). Economic laws and the implementation of the qualitative orientation of socialist production (methodological issues). Kyiv: Vyshcha shkola [in Russian].

Received September 13, 2021

Reviewed September 17, 2021

Signed for printing on September 30, 2021